

מבט על, גיליון 993, 21 בנובמבר 2017

סוריה - 'קווים אדומים' ישראלים מול מאחזים איראניים

אודי דקל וצבי מגן

על רקע ההבנות בין ארצות הברית לרוסיה ביחס לסוריה, שלא עולות בקנה אחד עם האינטרס הישראלי, קרב היום שישראל תידרש להפשיל שרוולים ולטבול ידיה בנעשה - אם ברצונה לבלום את ההשפעה וההתבססות האיראנית שם. לישראל כוח פוטנציאלי להרוס את הפרויקט של רוסיה ואיראן בסוריה ולפגוע קשה במשענות של משטר אסד. עליה להפגין נחישות בתביעתה להרחקת כוחות איראן ומיליציות שיעיות הנתונות לשליטתה מרמת הגולן, כמו גם למניעת הקמתן של תשתיות צבאיות איראניות בסוריה שייתמכו בהתעצמות משטר אסד, המיליציות השיעיות וחזבאללה. חשוב להבין כי המשמעות היא פוטנציאל גובר להסלמה בזירה הצפונית, בחזית סוריה וגם בגלישתה לחזית לבנון.

בשבוע שעבר נסגרה עסקה בין ארצות הברית לרוסיה בדבר הפסקת אש וכינון אזורי הרגעה (אי-הסלמה, de-escalation) בדרום סוריה. ההבנות בין המעצמות כוללות היתר לפריסת כוחות איראניים ומיליציות שבשליטה איראנית במרחב הנמצא בטווח הגבול ברמת הגולן, שישראל הודיעה כי לא תסכים לנוכחות איראנית בו. הייתה זו הפעם השנייה בחצי שנה האחרונה, שעסקה בין שתי המעצמות לגבי עתידה של דרום סוריה סוכמה לכאורה מאחורי גבה של ישראל.

בשולי פסגת APEC (הפורום לשיתוף פעולה כלכלי אסיה - האוקיינוס השקט) שהתקיימה באחרונה בווייטנאם, ארצות הברית ורוסיה הודיעו כי הגיעו להבנות ביחד עם ירדן, בנוגע להסדרת אזור ההרגעה בדרום סוריה למשך שישה חודשים, עם אופציה להארכה. בכיר אמריקאי הבהיר כי ההבנות כוללות את הרחקת הכוחות האיראניים, חזבאללה והמיליציות השיעיות מהגבול עם ישראל ברמת הגולן למרחק שבעה (במורדות החרמון בואך דמשק) עד 20 ק"מ (מרכז ודרום רמת הגולן). כן כוללות ההבנות סימון על גבי מפה של אזור חיץ מפורז ברוחב חמישה ק"מ בין כוחות המורדים הסוריים לבין הכוחות האיראניים וחזבאללה. שר ההסברה הירדני, מוחמד מומאני, הבהיר כי לוחמים שאינם סורים, לרבות אנשי מיליציות איראניות ומיליציות שיעיות נוספות, שפועלות עבור משטר בשאר אל-אסד, לא יוכלו לפעול בדרום סוריה ובשלב מאוחר יותר אף יאלצו להתפנות מהמדינה.

במהלך סבב השיחות הקודם בין ארצות הברית לרוסיה, שנערך בעמאן ביולי 2017, ישראל פעלה מאחורי הקלעים ודרשה את הרחקת הכוחות האיראניים ושלוחיהם לטווח של עד 60 ק"מ מהגבול, ויצירת אזור חיץ עד לסוידא (הר הדרוזים) במזרח ולדמשק בצפון. התביעה הישראלית נענתה אז חלקית, ודובר אודות הרחקת הכוחות האיראניים לטווח של 20-30 ק"מ מגבול ישראל. בשני סבבי השיחות, סוגיית ההתבססות של איראן בסוריה בכלל, ובכללה הקמת בסיסים יבשתיים, ימיים ואוויריים איראניים, ותשתיות ייצור ואחסנת אמצעי לחימה מתקדמים, לא זכתה להתייחסות.

בכירים בישראל הביעו מורת רוח בתגובה לדיווחים בדבר ההבנות בין רוסיה לארצות הברית בשאלת דרום סוריה. לדבריהם, ההסכם נוסח בקווים כלליים מדי והודגש כי ישראל מתנגדת לכל נוכחות צבאית איראנית בסוריה, בלי קשר למיקומה. בנוסף, דוברים בישראל הזהירו כי על אף שההסכם משפר במידת מה את ההבנות הקודמות בין רוסיה לארצות הברית, הוא עדיין אינו עונה על האינטרס הביטחוני הישראלי בסוריה. מכאן שישראל אינה מחויבת לו והיא תמשיך לשמור על 'הקווים האדומים' שהציבה. כך סיכם ראש הממשלה בנימין נתניהו: "הבהרתי לחברינו בוועידתו ובמוסקבה שנפעל בסוריה, לרבות בדרום סוריה, בהתאם להבנתנו ולצרכינו הביטחוניים. מדיניות הביטחון הישראלית מהווה שילוב נכון של קשיחות למול אחריות".

תגובת רוסיה לא איחרה לבוא. שר החוץ הרוסי, סרגיי לברוב, הצהיר כי ההסכם אינו כולל הבטחה רוסית לנסיגה איראנית או של כוחות פרו-איראניים מסוריה, וכי נוכחותה של איראן בסוריה היא לגיטימית מכיוון שהוזמנה על ידי השלטון הרשמי והלגיטימי בסוריה. ההצהרה הרוסית נועדה להרגיע את בעלת הברית איראן ולהבהיר כי רוסיה דואגת לאינטרסים שלה. בראייה כוללת, בבסיס המדיניות הרוסית הבנה כי שלטונו של אסד עומד על כרעי תרנגולת ולא יחזיק מעמד ללא התמיכה הצבאית של איראן, חזבאללה והמיליציות השיעיות שתחת פיקוד איראני. אלה עושים את 'העבודה המלוכלכת' על הקרקע עבור אסד, וגם עבור רוסיה. מבחינת איראן, תפקידה העתידי בסוריה ברור: אסד, או כל מנהיג עלווי שיירש אותו, ישלוט בסוריה אך ורק בתלות מוחלטת בה. בשאלת זהות המנהיג והמבנה השלטוני הדעות חלוקות בין בעלות הברית. איראן לוחמת להשאיר את אסד בשלטון, מה שלא ניתן לומר לגבי רוסיה, שהייתה מוכנה לפנותו מכס השלטון בהינתן חלופה עדיפה מבחינתה. אשר לעיצוב מבנה השלטון, מוסקבה מעריכה כי מבנה פדרטיבי בסוריה הוא בעל היתכנות היישום הגבוהה יותר ואילו איראן מעוניינת בשלטון מרכזי עלווי חזק נתון למרותה.

המדיניות הרוסית במזרח התיכון מודרכת גם על ידי עניין בקידום יחסים עם מדינות נוספות באזור, ובראשן טורקיה, ערב הסעודית, מצרים, ירדן וישראל. שלא במפתיע, מדינות אלה לא ראו נחת מהודעתו של שר החוץ הרוסי לגבי אי-הכוונה להוציא את הכוחות האיראניים והנתמכים על ידי איראן מסוריה. מכאן שמבחינת מוסקבה, הודעה זו נועדה לשרת אינטרס שחשיבותו עולה על הרצון להרגיע חששות בבירות שונות במזרח התיכון. יתכן כי רוסיה מעוניינת להציב אתגר בפני ארצות הברית דרך סוגיית מעמדה של איראן בסוריה כדי להפעיל על וועידתו לחץ בנושאים נוספים שעל הפרק ביניהן. אפשר גם שמוסקבה, הנוטה לאמץ פרשנויות קונספירטיביות להתרחשויות, מפרשת את הטלתה הפוליטית העוברת על ערב הסעודית ולבנון כמהלך המודרך מוועידתו שתכליתו לפגוע במעמדה של רוסיה במזרח התיכון.

להבדיל מרוסיה ואיראן, לארצות הברית תחת ממשל טראמפ אין אסטרטגיה מגובשת ביחס למצב הנוכחי בסוריה ולעתיד המדינה. המשימה העיקרית בסוריה, כפי שהגדיר אותה הנשיא טראמפ, כמו קודמו הנשיא ברק אובמה, היא הבסת 'המדינה האסלאמית'. המשימה קרובה להשלמה, אך אין החלטה אשר לאופן החזקת או מסירת השטחים ששוחררו משליטתה, כמו גם בשאלה מתי ארצות הברית תפנה את אלפי חייליה השוהים בשטחים

ששוחזרו. למרות ההבנה בווינגטון (שהשתקפה היטב בנאום טראמפ על הסכם הגרעין באוקטובר 2017), שאיראן היא גורם ראשון לאי-יציבות באזור, אין תוכנית אמריקאית מוגדרת כלפי הנוכחות האיראנית בסוריה. קשה לצפות כי ארצות הברית תיכנס להרפתקה צבאית בשם המאבק נגד הנוכחות האיראנית בסוריה, לאור לקחיה הכואבים מעיראק ומאפגניסטאן.

אמנם ארוכה הדרך לסיום המלחמה ולהשגת יציבות בסוריה, אך מסתמן כי איראן היא המנצחת הגדולה. ארצות הברית ורוסיה הגישו לה על מגש של כסף את השליטה וההשפעה בסוריה ובשלב זה אין ברצונן להתעמת מולה. כעת היא פועלת על מנת לבסס את אחיזתה בסוריה לטווח הזמן הרחוק באמצעות הקמת בסיסים ומחנות לשלוחיה, תשתיות ייצור ואחסנת אמצעי לחימה. באחרונה אף החלה איראן לגייס אזרחים סוריים, בעיקר שיעים, למיליציה חדשה שהיא בונה, על פי דגם חזבאללה. כוח זה עשוי להשתלב בכוחות הצבא הסורי הכפופים לנשיא אסד וכך יטושטש במידת מה זיהויו עם איראן, שהיא מצדה תוכל לשמר ולטפח מאחזי שיעי לוחם בסוריה, גם בתרחיש של הסדר עתידי שיכלול את פינוי הכוחות הזרים משטח המדינה. מטרה נוספת של איראן, היא לאתגר את ישראל ברמת הגולן, הרחק מאתרי הגרעין בשטחה, ובאמצעות שליחים, ולא כוחות איראניים אורגניים.

ישראל, שהקפידה 'לשבת על הגדר' ולא להתערב בנעשה בסוריה מאז 2011, פעלה רק כשהתפתח כלפיה איום ממשי. התוצאה היא היעדר השפעה ישראלית במערכה הנוכחית על עיצוב פני סוריה והפקרת הזירה להתחזקות ההשפעה האיראנית והתבססותה בסוריה. רק כאשר ישראל הבינה כי היא נרדמה בשמירה, היא הציבה 'קווים אדומים' שחצייתם מחייבת תגובה צבאית.

'קווים אדומים' אינם מבטאים רק טווח פיזי גאוגרפי מהגבול, אלא צירוף של תנאים פיזיים, יכולות צבאיות מתקדמות ואיכותיות ונסיבות של ההתבססות האיראנית, בעיקר באמצעות שלוחיה, בדרום סוריה, שצירופם מהווה איום כלפי ישראל ומחייב פעולת נגד צבאית. ישראל לא פרטה את היכולות וסדר הכוחות, מהות ועוצמת האיום של איראן ושלוחיה שיביאוו לתגובה הצבאית. לפיכך, העמימות בהצבת 'קווים אדומים', ללא פירוט, אמורה לאפשר לישראל גמישות מסוימת בתגובתה. בפני ישראל עומדות שתי אופציות: האחת, הצגת עמדה ברורה לגבי מה נכלל 'בקווים האדומים', למשל תשתיות איראניות לייצור, הרכבה ואחסנת אמצעי לחימה בכל רחבי סוריה, שכן משמעותן איום ממשי כלפי ישראל והיאחזות איראנית בסוריה שקשה יהיה בהמשך לעקור אותה; השנייה, שמירה על עמימות וקביעת 'הקווים האדומים' באמצעות מעשים ולא דיבורים, כלומר הפעלת כוח צבאי בהתאם להערכת האיום. במצב זה ישראל אינה מתחייבת מראש אשר לפעולתה ויוצרת רמה גבוהה של אי-וודאות בצד האיראני. מנגד, עמימות זו עלולה לדרבן את איראן לנסות ולאמוד את תגובת ישראל על ידי נקיטת צעדים מדורגים ונצברים, שמשמעותם תהליך בעל פוטנציאל הסלמה שקשה יהיה לשלוט במדרגותיה.

נראה כי קרב היום שישראל תידרש להפסיל שרוולים ולטבול ידיה בנעשה בסוריה, אם ברצונה לבלום את ההשפעה וההתבססות האיראנית במדינה זו. לישראל כוח פוטנציאלי להרוס את ה"פרויקט" של רוסיה ואיראן בסוריה ולפגוע קשה במשענות של משטר אסד. עליה לאותת בקלף זה, אך לשמור אותו למצב בו הדברים יסתבכו, או שלא תבלם תנופת

ההיאחזות האיראנית בסוריה. ישראל חייבת להפגין נחישות בתביעתה להרחקת כוחות איראן ומיליציות שיעיות הנתונות לשליטתה מרמת הגולן, כמו גם למניעת הקמתן של תשתיות צבאיות איראניות בסוריה שייתמכו בהתעצמות משטר אסד, המליציות השיעיות וחזבאללה. חשוב להבין כי המשמעות היא פוטנציאל גובר להסלמה בזירה הצפונית, בחזית סוריה וגם בגלישתה לחזית לבנון. ארצות הברית ולבטח רוסיה לא תעשינה עבור ישראל את העבודה. אמנם, סביר כי הנשיא טראמפ ייתן לישראל אור ירוק לפעול לפי הבנתה בכל עוצמה שתבחר, אך הוא לא בהכרח יפרוש לה רשת ביטחון למקרה הסתבכות. לכן, עליה להיות מוכנה לפעול ולהתכונן להסלמה ולהעריך נכון את השלכות מעשיה.